

tidsskrift *sb.*, -et, -er, i sms.
 tidsskrift- el. tidsskrifts-, fx
 tidsskrift(s)artikel.

tidsspild *sb.*, -et el. tids-

spilde *sb.*, -t.

Nyt fra **Sprognævnet**

spørgsmål, *bf. pl. ene*

tidsstemple *vb.*, -ede.

tidsstempling *sb.*, -en, -er.

Unge og gamle holdninger til bandeord

Af Marianne Rathje og Daisy S. Grann

Bekymringer om forråelsen af det danske sprog dukker ofte op i medierne. Så kan man på den ene side høre eller læse almindelige danskeres (ofte ældres) uro over det stigende antal bandeord i sproget (ofte de unges). Og på den anden side kan man opleve sprogforskere mane til forsigtighed ved dødsdomme over det gode og pæne sprog som vor mor talte det: De unge mener det jo ikke så slemt når de siger *fuck* ...

Vi har undersøgt unges og ældres holdninger til bandeord for at få svar på om de ældre virkelig synes bandeord er så slemme som man kan se det i fx avisernes læserbreve, og for at finde ud af om det er rigtigt at de unge ikke mener at fx *fuck* er et bandeord. Vi vil altså med andre ord gerne vide noget om hvordan unge og gamle danskere oplever bandeord – modsat *bruger* dem. *Brugen* af bandeord i dansk ved vi allerede noget om (Rathje 2011), mens danskernes *holdninger*

til bandeord endnu ikke er systematisk undersøgt.

Spørgeskema og svarere

Vi har i alt indsamlet 844 besvarede spørgeskemaer om unges og ældres holdninger til bandeord. Af dem er 63 % besvaret af unge, der går i 7. klasse, dvs. er 13-14 år, og 37 % er besvaret af ældre i alderen 65-93 år. Selvom der er næsten 30 års forskel på den yngste ældre (65 år) og den ældste ældre (93 år), er gruppen bemærkelsesværdig homogen når det gælder holdningerne til bandeord. De unge fik vi fat på ved at kontakte deres lærere, og de ældre fik vi fat på ved at kontakte de ældreklubber de gik i. Blandt de unge er halvdelen drenge og den anden halvdel piger, mens de ældre deltagere fordeler sig kønsmæssigt med 18 % mænd og 82 % kvinder. Svarerne kommer fra 12 forskellige byer på Sjælland og 7 forskellige byer i Jylland. ➤

Vi har flest deltagere fra Sjælland (72 %), men de er til gengæld fordelt over hele Sjælland, dvs. Nord-, Vest-, Syd-, Midt- og Østsjælland. 28 % af svarerne bor i Jylland, fordelt på Nord-, Vest-, Midt-, og Østjylland. Spørgeskemaerne blev besvaret i løbet af oktober 2010 – januar 2011.

De holdninger man får indsamlet ved hjælp af spørgeskemaer, kan kaldes *bevidste* holdninger, fordi de der besvarer spørgeskemaerne, godt ved hvad vi vil vide noget om. Risikoen ved denne metode er at svarerne tror at de har nogle holdninger som de faktisk ikke har, og derfor undersøger man nogle gange i det skjulte de *underbevidste* holdninger hvor svarerne *ikke* ved hvad det er man tester (jf. Thøgersen & Kristiansen 2006 om den såkaldte *masketest*). Det vil være yderst værdifuldt med en undersøgelse af danskernes underbevidste holdninger, men i første omgang har vi altså undersøgt danskernes bevidste holdninger ved hjælp af spørgeskemaer.

Bandeordstyper

I spørgeskemaet blev svarerne forelagt 10 forskellige bandeord. Ved hvert ord skulle svarerne så anføre om de oplevede det som et bandeord eller ej. De forelagte ord var *for fanden*, *sgu*, *fuck*, *pis*, *gud*, *vorherre bevarer*, *du godeste*, *for pokker*, *kraftedeme* og *for søren*. Af disse 10 ord tilhører *for fanden*, *vorherre bevarer*, *gud* og *sgu* (afkorting af så *Gud hjælpe mig*) gruppen af bandeord som er knyttet til det ”religiøse” tabuområde. Dette er de ”gode gamle” bandeord i dansk. Mon disse gamle udtryk ville blive vurderet som bandeord af den unge generation? Det samme ville vi undersøge i forhold til ”syg-

domsbandeordene” *for pokker* og *kraftedeme*, som også er gamle udtryk i dansk (*pokker* var en betegnelse for kopper eller syfilis, og i *kraftedeme* indgår sygdommen kræft, dvs. egentlig *kræften æde mig*). Tidligere undersøgelser har nemlig vist at de unge ikke bruger sygdomsbandeord (Rathje 2011).

De nyeste bandeord i dansk er dem der har forbindelse til tabuområdet ”kroppens nedre funktioner” (fx seksualitet og kroppens affaldsprodukter), dvs. i spørgeskemaet ordene *fuck* og *pis*. Det er udtryk som vi fra tidligere undersøgelser ved at de unge bruger mere end de ældre (Rathje 2011), og vi ville se om de ældre regnede denne type udtryk for bandeord (selvom de ikke bruger dem – lige så meget), og om de unge regner udtrykkene som bandeord (selvom flere sprogforskere ikke mener at de gør det).

Endelig er der det omskrevne bandeudtryk *for søren*, som vi ikke gik ud fra blev regnet for et bandeudtryk af nogen, da det er en formildende omskrivning (af udtrykket *for satan*).

Hvilke ord er bandeord?

De 10 udtryk vi spurgte til, deler sig i to grupper: Der er dem svarerne generelt *synes* er bandeord, og de udtryk de generelt *ikke* synes er bandeord. Over halvdelen af svarerne synes således at *fuck*, *kraftedeme*, *for fanden*, *pis* og *sgu* er bandeudtryk, mens kun 12 % eller færre af svarerne syntes *gud*, *for pokker*, *vorherre bevarer*, *for søren*, og *du godeste* er bandeord. Danskernes dom er altså overordnet set at udtryk der har forbindelse til kroppens nedre funktioner, her *fuck* og *pis*, er bandeord, men danskerne synes til gengæld *ikke* at de religiøse udtryk er bandeord

hvis de har et *celest* indhold, dvs. hvis Gud eller andre himmelske elementer indgår i udtrykket,¹ men at de er det hvis udtrykkene har et *diabolisk* indhold, dvs. hvis Fanden, Satan eller Helvede er en del af udtrykket. En undtagelse er dog *sgu* der til trods for et celest indhold ('så Gud hjælpe mig') alligevel af 55 % regnes som bandeord. Det er dog trods alt kun lidt over halvdelen af svarerne som mener det er et bandeudtryk.²

Herudover har svarerne dømt sygdomsbandeudtrykket *for pokker* ude, hvorimod sygdomsbandeudtrykket *kraftedeme* er inde. Man kan gætte på at etymologien her spiller en rolle, eftersom pokker sandsynligvis ikke genkendes af mange som en sygdom, og dermed heller ikke som et tabu, mens flere måske genkender sygdommen kræft i

kraftedeme. Endelig er det omskrevne bandeudtryk *for søren*, som ventet, blevet dømt ude som bandeord.

Unges og ældres bandeord

Til trods for de generelle ligheder i unges og ældres holdninger til bandeord, som skitseret ovenfor, er der dog også store forskelle på den unge og den ældre generations holdninger til bandeord (se figur 1). Faktisk er forskellen på unges og ældres holdninger til hvad der er bandeord, og hvad der ikke er bandeord, signifikant forskellige i 8 ud af 10 tilfælde, dvs. ved samtlige testede ord undtagen *pis* (som generationerne er lige enige om *er* et bandeord), og *for pokker* (som de er lige enige om *ikke* er det). Vi nævner i resten af artiklen kun resultater hvor der er *statistisk signifi-*

Udtryk	% af UNGE som anser det som bandeudtryk	% af ÆLDRE som anser det som bandeudtryk	Forskel i pct.-point
<i>fuck</i>	93 %	64 %	29
<i>kraftedeme</i>	73 %	89 %	16
<i>for fanden</i>	66 %	89 %	23
<i>pis</i>	54 %	51 %	3
<i>sgu</i>	47 %	69 %	22
<i>for pokker</i>	12 %	10 %	2
<i>for søren</i>	4 %	6 %	2
<i>gud</i>	3 %	11 %	8
<i>vorherre bevares</i>	2 %	8 %	6
<i>du godeste</i>	1 %	3 %	2

Figur 1: Andelen af unge og ældre som mener at det pågældende udtryk er bandeord, og forskellen på de to aldersgrupper angivet i procentpoint

1 Opdelingen af de religiøse bandeord i *celest* og *diabolisk* er etableret af den svenske bandeordsforsker Ulla Stroh-Wollin (2008).

2 Det skal bemærkes at undersøgelsen blev foretaget *inden* forfatterne til Grammatik over det Danske Sprog (2011), Erik Hansen og Lars Heltoft, i medierne udråbte *sgu* til ikke længere at være et bandeord

kante forskelle på generationerne, kønnene og regionerne, dvs. forskelle som med stor sandsynlighed ikke er tilfældige.³

Først og fremmest mener unge oftere end ældre at det engelske bandeord *fuck*, der er knyttet til tabuområdet ”kroppens nedre funktioner”, er et bandeord. Det er ved *fuck* vi ser den største forskel på de unge og de ældre udtrykt i %-point (nemlig 29, se figur 1), så de unge mener altså i høj grad oftere end ældre at *fuck* er et bandeord. Vi kan med denne undersøgelse derfor ikke så godt læn- gere påstå at de unge ikke regner *fuck* for et bandeord. Vi kan dog ikke vide om de unge blot reproducerer det omgivende sprogsam- funds holdninger til bandeord, dvs. det de bliver belært om af lærere og forældre. Dette vil man kun kunne komme nærmere ved en undersøgelse af de unges underbevidste hold- ninger. At de ældre ikke regner *fuck* som et bandeord i samme grad som de unge, skyldes sandsynligvis manglende erfaring med ud- trykket: Det bruges sikkert ikke i de ældres nærhed, hvad enten det er blandt jævnald- rende eller i samtale med yngre generationer (jf. Rathje 2011), og derfor forbinder mange af de ældre sandsynligvis ikke noget med ordet.

Ældre mener til gengæld oftere end unge at religiøse udtryk er bandeord. Det gælder altså det diabolske udtryk *for fanden* (forskul på hele 23 %-point) og de celeste udtryk *gud*, *vorherre bevares*, *du godeste* og *sgu*. Selvom *sgu* overordnet set regnes for et bandeord af svarerne som helhed, er det i høj grad de ældre svarere der mener det er et bandeord

(forskul på hele 22 %-point): Det er under halvdelen af de unge som mener at *sgu* er et bandeord (47 %), mens det er næsten 70 % af de ældre der gør det. Og selvom deltagerne overordnet set er enige om at dømme celeste udtryk ude (bortset fra *sgu*), så er der flere ældre som mener at de celeste udtryk er ban- deord.

Den samme tendens gør sig gældende ved sygdomsbandeordet *kraftedeme* som flere ældre end unge mener er et bandeord (forskul på hele 16 %-point), og ved det omskrevne udtryk *for søren* som flere ældre end unge mener er et bandeudtryk.

Hvis vi tager de unges holdninger til bandeord som et vidnesbyrd om hvordan fremtidens bandeord kommer til at lyde, er det altså bandeordene fra tabuområdet krop- pens nedre funktioner der kommer til at råde fremover. De religiøse bandeord vil derimod være på vej ud i glemslen. Disse holdninger stemmer overens med den sprogbrug vi i de senere år har observeret: De danske unge bruger flere seksuelle og fækale bandeord end de ældre generationer (Rathje 2011), en ten- dens som også ses i svensk og norsk (Stroh- Wollin 2010 og Hasund 2005), og i de danske aviser er denne bandeordstype fordoblet i de sidste 15 år – på bekostning af især de reli- giøse udtryk (Rathje 2010). Så ud med Gud, og ind med *fuck*.

Pige- og dreng bandeord

Der har også vist sig at være kønsmæssige forskelle på hvorvidt et udtryk vurderes som bandeord eller ej. De unge piger mener oftere end de jævnaldrende drenge at de religiøse udtryk *for fanden* og *sgu* er bandeord. Til gengæld regner drengene *gud* og *vorherre*

³ Der er anvendt Yates' chi i anden-test i denne del af signifikantestningen.

bevares for bandeord oftere end pigerne. Der er altså en overraskende, og svært forklarlig, uenighed blandt de unge piger og drenge om hvilke religiøse bandeord der skal regnes for bandeord. Pigerne mener også oftere end drengene at sygdomsudtrykket *kraftedeme* er et bandeudtryk. De *ældre* mænd og kvinder er derimod helt enige om hvad der er bandeord, og hvad der ikke er det.

Kønsforskellene peger altså på at det er særligt ”piget” at regne *for fanden*, *sgu* og *kraftedeme* for bandeord. Dette resultat kan både skyldes at piger finder disse udtryk mere stødende end drenge, og modsat at pigerne ikke er bekendte med bandeordene (hvilket er svært at forestille sig). Det samme gælder for drengene: De synes at *gud* og *vorherre bevares* er bandeord i højre grad end pigerne synes, men om dette skyldes at drengene føler sig mere stødte over disse udtryk end de jævnaldrende piger (hvilket er svært at forestille sig), eller drengene bare ikke er vant med bandeordene, kan vi ikke vide.

Jyske og sjællandske bandeord

I en tidligere undersøgelse af unges oplevelse af bandeord (Rathje 2009b), viste der sig en tendens til at *sjællændere* i højere grad end *jyder* syntes at udtryk der har forbindelse til kroppens nedre funktioner (fx *fuck* og *pis*), er bandeord. Og omvendt syntes jyderne i den tidligere undersøgelse at de religiøse udtryk var bandeord i højere grad end *sjællænderne* syntes. Denne tendens kan bekræftes i denne nye undersøgelse hvad angår to af udtrykkene: De *unge* jyder synes oftere end *sjællændere* at *for fanden* er et bandeord, mens der omvendt er en tendens til at unge *sjællændere* i højere grad end *jyder* mener at *pis* er et ban-

deord. Der er ikke den samme geografiske forskel på *ældre* jyder og *sjællændere*.

De regionale holdningsforskelle betyder altså at det kan være særligt jysk at bande religiøst, og særligt sjællandsk at bande med udtryk relateret til kroppens nedre funktioner. En anden mulig tolkning af den regionale forskel kunne være at sprogudviklingen går i retning af bandeord omhandlende kroppens nedre funktioner på bekostning af de religiøse udtryk, som konstateret ovenfor, og at denne udvikling er startet på Sjælland, men ikke er slået helt igennem i Jylland endnu.

Hvilke bandeord er de kraftigste?

Generelt mener danskerne, som nævnt ovenfor, at *fuck*, *kraftedeme*, *for fanden*, *pis* og *sgu* er bandeord. Men hvilke af bandeordene er de kraftigste? I spørgeskemaet skulle de unge og ældre give seks forskellige bandeord ”karakterer”, sådan at det kraftigste af de seks bandeord fik nummer 1, det næstkraftigste nummer 2 osv. Resultatet kan ses i figur 2.

I denne vurdering er der også forskel på de unges og de ældres oplevelser af bandeordene. Faktisk viser der sig en signifikant forskel på de unges og ældres vurderinger ved *samtlig*e bandeord.⁴

De unge mener at *fuck* er det kraftigste bandeord, og at *for pokker* er det svageste. Det gamle religiøse udtryk *for fanden* vurderes som næstkraftigst af de unge, mens *fucks* engelske lillebror *shit* ligger på tredjepladsen.

4 Der er anvendt en kombination af Wilcoxon rank sum-test og Pearsons chi i anden-test i denne del af signifikanstestningen. Kun når begge p-værdier har været under 0,05, er der regnet med statistisk signifikante forskelle.

	Unge bedømmelse	Ældres bedømmelse
<i>fuck</i>	1,4 (kraftigste)	2,4
<i>for fanden</i>	3,1	1,9 (kraftigste)
<i>shit</i>	3,2	3,8
<i>pis</i>	3,5	3,2
<i>sgu</i>	4,2	3,5
<i>for pokker</i>	5,4 (svageste)	5,1 (svageste)

Figur 2: De unges og ældres oplevelse af hvilke bandeord der er de kraftigste (LAVT tal) og de svageste (HØJT tal)

Bemærk at der fra *fuck* er et godt stykke vej ned til *for fanden* i karaktergennemsnit, så *fuck* er altså ifølge flere unge det kraftigste udtryk. *Shit* og *for fanden* vurderes til gengæld som lige slemme. De svageste bandeord er efter de unges mening *sgu* og *for pokker*. At *sgu* og *for pokker* regnes for de svageste bandeord af de unge, overrasker ikke, eftersom kun ca. halvdelen af de unge regnede *sgu* for et bandeord, og kun 12 % af de unge regnede *for pokker* som bandeudtryk.

De ældre vurderer til gengæld det gamle religiøse udtryk *for fanden* som det kraftigste udtryk og har både dette og det andet gamle religiøse udtryk *sgu* noget højere end de unge. De nyere engelske udtryk *fuck* og *shit* vurderes til gengæld som noget svagere blandt de ældre svarere end blandt de unge, dvs. på hhv. 2.- og 5.-pladsen mod hhv. 1.- og 3.-pladsen hos de unge, hvilket sandsynligvis skyldes manglende erfaring med udtrykkene blandt de ældre.

Samlet kan man sige at de unge vurderer *fuck* og *shit* kraftigere end de ældre, mens de ældre vurderer *for fanden*, *pis*, *sgu* og *for pokker* som kraftigere end de unge.

Ikke alene er der aldersmæssige forskelle på hvordan svarerne vurderer de seks ud-

valgte bandeord, der er også både *kønsmæssige* og *geografiske* forskelle på hvor kraftige bandeordene regnes for at være. De unge piger vurderer *sgu* signifikant kraftigere end de unge drenge, mens de unge drenge til gengæld mener at *shit* er kraftigere end pigerne.

Også netop *shit* og *sgu*, og tillige *pis* og *for fanden*, vurderes forskelligt alt efter om man er en ung jyde eller en ung sjællænder. Således mener de unge jyder at de religiøse bandeudtryk *for fanden* og *sgu* er kraftigere end deres jævnaldrende sjællændere, mens de unge sjællændere mener at kroppens nedre funktioner-udtrykkene *pis* og *shit* er signifikant kraftigere end de jyske unge. Denne geografiske forskel på unges holdninger til religiøse bandeord og kroppens nedre funktioner-bandeord blev som nævnt også fundet i en tidligere undersøgelse (Rathje 2009b), og er altså – igen – bekræftet.

De unge piger og de unge jyder synes altså at de religiøse udtryk *sgu* (piger og jyder) og *for fanden* (jyder) er kraftigere end drenge/sjællændere synes, og omvendt synes de unge drenge og de unge sjællændere at bandeord fra kroppens nedre funktioner-tabuområdet *shit* (drenge og sjællændere) og *pis* (sjællæn-

dere) er kraftigere end piger/jyder. Er dette mon en afspejling af en udvikling som starter på Sjælland og har de unge drenge som foregangsmænd?

I modsætning til de unge er de ældre helt enige om vurderingen af bandeordene uanset hvor i landet de kommer fra, og hvilket køn de har. Dermed kan man spørge om variationen i oplevelsen af hvor kraftige bandeordene er, mon er en nyere udvikling? Eller markerer forskellene noget særligt for de unge?

Unge er uenige med sprogforskere

Spørgeskemaets første spørgsmål var:

”Hvilke bandeord bruger du mest?”. Dette åbne spørgsmål skulle give os indblik i hvad unge og ældre forbinder med bandeord:

Svarer deltagernes opfattelse af bandeord til den definition man i bandeordsforskningen bruger? Og er der forskel på unges og ældres opfattelser?

I gennemsnit angav de unge lidt over 3 bandeord pr. ung, mens de ældre kun angav knapt 1 bandeord pr. ældre. Af disse anførte ord svarede kun 68 % af de unges ord til den definition af bandeord som flere sprogforskere opererer med, nemlig: Bandeord er ord og udtryk som refererer til noget der er tabu i den kultur sproget bruges i (fx afføring, sex og misbrug af religiøse betegnelser), ordene skal ikke forstås bogstaveligt (*pis* henviser altså *ikke* til noget der udledes bag lukkede toilettdøre), ordene bruges til at udtrykke følelser og holdninger med, men de bruges *ikke* om personer (dvs. skældsord som fx *luder* er ikke et bandeord ifølge denne definition). Derimod svarede hele 98 % af de ældres angivne ord til den traditionelle opfattelse af bandeord, dvs. næsten alle de ældres anførte

bandeord. Der er altså stor overensstemmelse mellem hvad sprogforskere og ældre mennesker forstår ved bandeord, mens der er stor uenighed mellem unge og sprogforskere når det gælder definitionen af bandeord.

De resterende 32 % af de unges angivne ord er skældsord (dvs. nedsættende ord om personer, fx *luder*) og vulgære udtryk (fx *hold kæft*). De unge forstår altså betegnelsen *bandeord* som en bredt anlagt kategori der favner det sprog som det ikke anses for pænt at bruge, herunder skældsord, og dette kan tolkes som enten de unges manglende viden om eller erfaring med begrebet eller som begyndelsen på en holdningsudvikling, hvor skældsord er ved at erstatte bandeord.

Fuck og *sgu* er populære

I denne artikel holder vi os til bandeordene – vi har altså ikke svarernes skældsord og vulgære udtryk med. De fem hyppigste bandeord de unge og ældre har anført ved spørgsmålet ”Hvilke bandeord bruger du mest?”, kan ses i denne top-5 (figur 3):

Unge top-5	Ældres top-5
1. <i>fuck</i>	1. <i>sgu</i>
2. <i>sgu</i>	2. (<i>for</i>) <i>fanden</i>
3. <i>pis</i>	3. <i>for søren</i>
4. <i>for helvede</i>	4. <i>for pokker</i>
5. <i>shit</i>	5. <i>du godeste</i>

Figur 3: De hyppigst anførte bandeord når svarerne blev spurgt hvilke bandeord de brugte

Kun *sgu* er en genganger på de to generations lister. Herudover anfører de unge oftest at de bruger bandeord relateret til ”kroppens nedre funktioner”, nemlig *fuck*, *pis* >

	Religion	Sygdom	Kroppens nedre funktioner
Unge anførte bandeord	38 %	6 %	55 % ⁵
Ældres anførte bandeord	79 %	14 %	8 %

Figur 4: De unges og ældres anførte bandeord fordelt på bandeordstype

shit, og det religiøse udtryk *for helvede*. De ældre har derimod ingen udtryk fra tabuområdet ”kroppens nedre funktioner”, men i stedet religiøse udtryk (*sgu, (for) fanden, du godeste*), et sygdomsudtryk (*for pokker*) og en omskrivning (*for søren*). De ældres anførte bandeord er altså mere traditionelle og formildede end de unges, og det er da også værd at bemærke at hele 15 % af de ældre slet ikke anfører nogen bandeord, men skriver at de ikke bander. Det samme tal for de unge er 1 %.

For helvede, for pokker og for fuck

Der er stor forskel på de unges og de ældres anførte bandeord hvad angår det tabuområde bandeordene refererer til (figur 4):

De fleste af de bandeord som de unge mener at de bruger, stammer fra tabuområdet kroppens nedre funktioner (55 %); det er altså bandeord som *fuck, shit, lort, pis, pisse, tis, tishæ, bøssepis, pis og lort, i alt lort, fucking, prut, crap, pik, røv, scheiße, fucklort, fuckerluckertis, for fuck’s sake, pis mand, for fuck, what the fuck, wtf* (akronym for *what the fuck*), *rend mig i røven, skide, det vil jeg*

skide på og gylle (som er dyrekroppens nedre funktioner). Til sammenligning er kun 8 % af de ældres bandeord hidrørende fra tabuområdet kroppens nedre funktioner.

De fleste af de bandeord som de ældre mener at de bruger, kommer fra det religiøse tabuområde (79 %); det er altså bandeordene *sgu, du godeste, vorherre bevares, vorherres, gud, for helvede, helvedes, for fanden, for satan, satans, fandeme, fandens*. Til sammenligning er kun 38 % af de unges anførte bandeord religiøse.

En type af bandeord som nærmest er ved at uddø blandt de unge (6 %), og som de ældre heller ikke anfører så mange af (14 %), er sygdomsbandeordene. Kun udtrykkene *for pokker, kræftens, kraftedeme* og varianterne *kraftsteme* og *krafeime* nævnes af svarerne.

Ældre anfører altså hovedsagligt religiøse udtryk, og unge anfører fortrinsvis kroppens nedre funktioner-udtryk, hvilket svarer meget godt til hvad tidligere undersøgelser har vist om de ældres og unges brug af bandeordstyperne (Rathje 2011).

Crap og for søren

Engelske bandeord er populære blandt de unge, men ikke særligt populære hos de ældre. De engelske udtryk udgør hele 39 % af de bandeord som de unge nævner, men kun knap 4 % af de ældres anførte bandeord. Tidligere undersøgelser har da også vist at

5 Når det samlet set ikke udgør 100 %, skyldes det at 1 % af bandeordene var blandinger af de tre kategorier, fx *for fuckerhelvede*, som både indeholder tabuelementer fra området ”kroppens nedre funktioner” (*fuck*) og det religiøse område (*helvede*).

de unge bruger flere engelske bandeord end de ældre (Rathje 2011). De ældre (hævder at de) bruger *fuck* og *shit*, mens de unge foruden disse også nævner *fucking*, *crap*, *holy crap*, *hvad fuck*, *fuck det*, *for fuck*, *for fuck's sake*, *what the fuck*, *wtf*, *fuckerluckertis* og *bullshit*. Alle de engelske bandeord har forbindelse til tabuområdet ”kroppens nedre funktioner”. De engelske bandeord er nyere i dansk ligesom de fleste bandeord der har forbindelse til kroppens nedre funktioner; der kommer altså nye bandeord til begge kategorier.

Omskrevne bandeord er fx *for søren* (*søren* er en omskrivning af *satan*), og de er sjældne hos både de unge og ældre, hvis man skal tro det svarerne rapporterer: Kun 1 % af de unges angivne udtryk er omskrivninger, og kun 6 % af de ældres er omskrivninger. Om dette skal tages som et udtryk for at de unge og ældre ikke *bruger* de omskrevne bandeord, eller det er fordi de ikke *opfatter* dem som bandeord, kan vi ikke være sikre på. Men for de unges vedkommende er det angiveligt fordi de ikke *bruger* dem: I en tidligere undersøgelse af sprogbrug, var kun 3 % af de unges bandeord omskrivninger (mens hele 28 % af de ældres var det) (Rathje 2011).

Konklusion og perspektiver

Undersøgelsen af danskernes bevidste holdninger til bandeord har først og fremmest givet os belæg for at påstå at celeste bandeord som *gud*, *vorherre bevares*, *du gode*, *sygdomsudtrykket for pokker* og det omskrevne udtryk *for søren* ikke længere regnes for bandeord af unge og ældre danskere. Tiden er løbet fra truslen ved at påkalde sig hjælp fra den himmelske far (bortset fra *sgu*) og

at betragte pokker som en dødelig sygdom. En formildende omskrivning af et bandeord regnes nu om stunder netop for dette, dvs. *ikke* som et bandeudtryk.

Til gengæld lever det tabuiserede indhold stadig i diabolske udtryk som *for fanden*, i sygdomsudtrykket *kraftedeme* og i bandeordene relateret til kroppens nedre funktioner, som *fuck* og *pis*. Djævelen er åbenbart stadig en fandens karl, sygdommen kræft er desværre endnu allestedsnærværende, og der forbindes i vores dage (sprogligt) tabu ved seksualitet og kroppens affaldsprodukter.

Blandt de unge har der vist sig at være uenighed om hvad der tæller som bandeord, og hvilke bandeord der er kraftigst. Således har der vist sig at være forskelle blandt de unge alt efter hvor i landet de bor, og hvilket køn de har. Forskellene findes derimod ikke blandt de ældre, så enten afspejler variationen i de unges holdninger til bandeord at der er en bestemt signalværdi i at bruge forskellige bandeord, og/eller det er en forskel der afspejler en igangværende sprogforandring på bandeordsområdet.

Udviklingen i bandeordene fra religiøse udtryk med ofte et celest indhold til bandeudtryk med et seksuelt eller affaldsmæssigt indhold afspejler sig i forskellen på de unge og de ældres holdninger til bandeord. Således anfører de unge fx væsentligt flere bandeord fra tabuområdet kroppens nedre funktioner end de ældre når man spørger hvilke bandeord de bruger. Og de ældre anfører omvendt væsentligt flere bandeord der har et religiøst indhold. Den samme tendens ser man i de to generationers vurdering af hvilke bandeord der er kraftigst. Tendensen findes også i brugen af bandeord (Rathje 2011), og nu har >

vi altså også belæg for den i generationernes holdninger til bandeord.

Ikke bare udviklingen i bandeordstyperne er afspejlet i undersøgelsens resultater, men måske indikerer vores undersøgelse også en mulig udvikling i bandeords*begrebet*, altså hvad vi forstår ved betegnelsen *bandeord*. De unge forstår åbenlyst skældsord som bandeord, i modsætning til de ældre som har en mere traditionel opfattelse af bandeord, som stemmer overens med sprogforskeres opfattelse. En tilsvarende svensk undersøgelse fik det samme resultat (Stroh-Wollin 2010). Man kan tolke resultatet som et udtryk for at bandeordene har mistet noget af deres kraft: De er ikke længere stærke nok, men må erstattes af skældsord. Dette vil for nogle være en neutral sprogudvikling, mens andre vil se det som tegn på en forråelse af det danske sprog. Atter andre vil tage dette resultat som udtryk for de unges uvidenhed eller umodenhed – som ændres med alderen. Endelig kan man tolke de unges holdninger som en ren og skær afspejling af hvad de tudes ørerne fulde af fra forældre og lærere. Og netop fordi der kan være forskel på de unges bevidste og underbevidste holdninger til bandeord, er det vigtigt at vi også får suppleret denne undersøgelse med en granskning af de underbevidste holdninger. Dette gælder også de ældre: I et interview med tre ældre fra en ældreklub på Sjælland (Grann 2010) var der forskelle i de interviewedes udtrykte holdninger til bandeord, og hvordan de reelt selv brugte bandeord i interviewet. Især havde den ene ældre stærke holdninger til brugen af bandeord. Hun udtrykte flere gange at hun var den eneste der bandede i sin familie, også når det gjaldt børn og børnebørn. Men i løbet

Marianne Rathje (f. 1973) er forsker ved Dansk Sprognævn.

Daisy S. Grann (f. 1976) er studentermedhjælper ved Dansk Sprognævn.

af interviewet ytrede hun ikke et eneste bandeord. Samtidig pointerede den samme ældre kvinde at hendes mand, som også deltog i interviewet, aldrig bandede. Hun sagde henvendt til ham flere gange: ”Du bander aldrig”. Manden gav hende ret, men sagde at han dog godt kunne gøre det inden for hjemmets fire vægge, hvis han var rigtig vred. Kort tid efter i interviewet sagde han: ”Hvad fanden er det nu det hedder”. Så de ældres underbevidste holdninger kunne også trænge til et nærmere eftersyn.

Litteratur

- Grann, D.S. (2010): *Ældre, bandeord og identitet*, upubliceret overbygningsopgave afleveret på Sprogpsykologi, Københavns Universitet.
- Hansen, E. & L. Heltoft (2011): *Grammatik over det Danske Sprog*, bd. I-III, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, København.

- Hasund, I.K. (2005): *Fy farao! Om nestenbanning og andre kraftuttrykk*. Oslo: Cappelen.
- Rathje, M. (2009a): "Bandeord for de mindste", i: *Nyt fra Sprognævnet*, 2009/4, s. 39-45.
- Rathje, M. (2009b): "Sådan oplever de unge bandeord", i: *Mål & Mæle* 2009/4, s. 5-11.
- Rathje, M. (2010): "Spalteplads til bandeord", i: *Nyt fra Sprognævnet* 2010/3, s. 5-12.
- Rathje, M. (2011): "*Fuck, fandme og for pokker*. Danske bandeord i tre generationers talesprog.", i: *Språk och stil* 21.
- Stroh-Wollin, U. (2008): *Dramernas svordomar*. Svensk dramadiolog 10. (FUMS Rapport nr. 224). Department of Scandinavian Languages, Uppsala University.
- Stroh-Wollin, U. (2010): *Fula ord – eller? En enkät om attityder till svordomar och andra fula ord*. (FUMS Rapport nr. 230, SoLiD nr 20). Department of Scandinavian Languages, Uppsala University.
- Thøgersen, J. & T. Kristiansen (2006): "Masketestens teori og metode", i: T. Kristiansen (red.): *Nordiske sprogholdninger. En masketest*, Novus Forlag, Oslo, s. 7-30.

Deiksis som vinden blæser

Af Ole Ravnholt

Nogle sproglige udtryk har den forunderlige egenskab at de skifter betydning efter afsenderens placering og orientering i kommunikationssituationen. Dette fænomen kaldes deiksis (efter græsk *deiknynai*, 'vise, udpege'; udtales /dajksis/), og udtrykkene siges at være deiktiske. Det centrale eksempel er persondeiksis: Afsenderen siger *jeg* (første person) om sig selv og *du* (anden person) om modtageren, og når modtageren så tager ordet, er det omvendt. Men også udtryk for retninger kan være deiktiske: Ting der er *til højre* for mig, er *til venstre* hvis jeg vender mig om, altså afhængigt af min orientering i rummet. Ting der er *foran* mig, er *bagved* hvis jeg vender mig om. Mennesker *kommer* eller *går* (fx *ind i huset*), afhængigt af om de

har retning imod mig eller bort fra mig.

Udgangspunktet for retningsdeiksis kan forskydes til andre personer eller til genstande der ligesom personer har en indbygget orientering. Hvis jeg siger *til venstre for stolen*, så kan det enten være min egen orientering i rummet der afgør hvilken side der er venstre, eller det kan være stolens. Og på skibe siger man *styrbord* og *bagbord* om 'højre hhv. venstre side i skibets sejlretning', som det hedder på færgen, altså afhængigt af skibets indbyggede orientering, sejlretningen. *Styrbord* er på min højre hånd hvis jeg kigger fremad i sejlretningen, og på venstre hvis jeg kigger agterover, så det er ikke min orientering der er afgørende, men skibets.

Ida Elisabeth Mørch har i en artikel

i Mål og Mæle 2000/2 beskrevet et deiktisk system hos kalashaerne, der lever i et bjerg-rigt område i det nordlige Pakistan. Systemet er orienteret i forhold til den retning som floden løber i og retningen op og ned af floddalens sider, altså et system hvor de to flodretninger er tilnærmelsesvis vinkelret på de to bjergretninger på ethvert givet sted, men hvor de varierer fra sted til sted i forhold til verdenshjørnerne. Systemet minder i visse henseender om vores verdenshjørner, men det bygger på lokale naturforhold, mens verdenshjørnerne bygger på et tilnærmelsesvis universelt naturforhold, nemlig Jordens rotationsakse. Og selv om der findes ord der svarer til *højre* og *venstre*, så foretrækker kalashaerne ofte at tale om fx legemsdele som 'opstrøms' eller 'nedstrøms'. Vi bruger ikke forskudt deiksism om legemsdele; jeg omtaler ikke mit venstre øre som *det østlige øre* eller *bagbord øre* – undtagen måske for sjov. Men man kan komme ud for ældre mennesker der forklarer én vejen ved hjælp af verdenshjørnerne: *Når du kommer til vejkrydset, skal du dreje mod vest.*

De fleste kender sikkert de maritime deiktiske udtryk *styrbord* og *bagbord*, selv om landkrabber ikke altid er sikre på hvad der er hvad. Mindre kendt er det at der findes et deiktisk system med udgangspunkt i et skibs orientering i forhold til vindretningen, altså et lokalt, omskifteligt naturforhold – til forskel fra kalashaernes system, der ganske vist også bygger på et lokalt naturforhold, men ikke et omskifteligt. Det er erfaringsmæssigt svært at lære – jeg har selv lært systemet som voksen, og det tog lang tid før jeg kunne bruge det automatisk, uden at spekulere

grundigt over hvilket udtryk der nu skulle anvendes i den givne situation, eller bare regne ud hvad folk egentlig mente. Og repræsentationen af systemet i de gængse ord-bøger tyder ikke på at de er redigeret af folk der har indgående personlig erfaring med det. *Navigare necesse est* (det er nødvendigt at sejle), også for ordbogsredaktører.

Vindretningen har stor betydning for sejl-ladsen, især på sejlskibe, hvor vinden jo leverer den kraft der får skibet til at sejle, og hvor vindretningen derfor er afgørende for hvilke retninger det overhovedet er muligt at sejle i. For god ordens skyld: Vindretningen er den retning vinden kommer fra – det fremgår i øvrigt af den oldnordiske endelse *-an*, 'fra', der er blevet til *-en* i *vestenvind*, *nordenvind*. Sejlretningen er den retning skibet sejler i når det går fremad gennem vandet – hvis der er strøm, kan man komme ud for at skibet bevæger sig baglæns i forhold til havbunden (og det omgivende land) mens det sejler fremad gennem vandet, og det jeg kalder sejlretningen, er altså retningen fremad gennem vandet.

Den grundlæggende distinktion er *luv* over for *læ*. Skibets *luv side* er den der vender imod vinden, mens dets *læ side* vender bort fra vinden. Steder og genstande, fx kyster, pynter og sømærker, kan ligge *til luv* eller *til læ* for skibet eller for hinanden. Og sejlskibe der er tilbøjelige til at dreje stævnen (forenden) op mod vinden, siges at være *luvgerrige*, mens skibe der har den modsatte tilbøjelighed, altså til at dreje stævnen væk fra vinden, kaldes *lægerrige*.

Et skib der har vinden ind fra styrbord, siges at *sejle på styrbord halse* eller *ligge på*

bagbord bov. Ifølge Ordbog over det danske Sprog er *boven* i denne anvendelse ”egl.: den side af skibet, der ved krydsning lægges op mod vinden”. Denne betydningsforklaring stammer tilsyneladende fra Videnskabernes Selskabs Ordbog (Første Tome, 1793), men den er forkert, i hvert fald i den moderne sprogbrug. I de fleste ældre ordbøger, både maritime og almensproglige, er det uklart om *boven* vender mod luv eller læ, men i C.F. Schellers Marine-Ordbog. Fransk-Dansk og Dansk-Fransk (1913) finder man under opslagsordet *Bov (Boug)* udtrykket ”ligge over Styrbords (Bagbords) [Bov (Boug)]” med oversættelsen ”être båbord (tribord) amures”, altså ’på bagbord (styrbord) halse’, og her fremgår det jo klart at *bov* og *halse* vender hver sin vej. Politikens Nudansk Ordbog har siden 1999 haft den rigtige betydningsforklaring:

på {bagbords /styrbords} bov ’udtryk for at et sejlfartøj får vinden ind fra den modsatte side af den angivne, dvs. fra styrbord hvis man sejler på bagbords bov, og fra bagbord hvis man sejler på styrbords bov = STYRBORDS HALSE, BAGBORDS HALSE’.

Tidligere udgaver havde samme forkerte forklaring som ODS. Umiddelbart kan det jo også forekomme sært at de to udtryk for hvordan båden sejler, er forskellige på denne måde, men det bliver forståeligt når man kender de fysiske forhold der ligger til grund. *Boven* er den forreste rundede del af skibssiden, og når vinden kommer fra styrbord, vil skibet krænge til bagbord og lægge

*sig på bagbord bov*¹. *Halsen* er oprindeligt det stykke tovværk der holder det nederste hjørne af et råsejl fast i luv side, altså til styrbord hvis vinden kommer fra styrbord. En moderne lystbåd har ikke råsejl, og der er *halsen* (eller *halsbarmen*) betegnelsen for det forreste, nederste hjørne af et sejl, altid fastgjort samme sted i dækket eller riggen, uanset hvilken *halse* man sejler på, og *halse*, som oprindeligt er en kasusform svarende til *på fode*, *på tide*, er i dag helt selvstændiggjort i forhold til *hals*.

Som antydet kan et sejlskib ikke sejle i en hvilken som helst retning. Normalt skal vinklen mellem sejlretningen og vindretningen være større end ca. 45°, noget afhængigt af undervandsskrogets facon og skibets fart, så det er op ad bakke hvis man har modvind til sit bestemmelsested. Og retninger mod vinden er da også opad, mens retninger med vinden er nedad. Hvis man *sejler op til et mærke*, har man vinden imod sig, og omvendt, hvis man *sejler ned til et mærke*, har man vinden med sig. Tilsvarende kaldes det mærke på en kapsejlsbane der ligger længst oppe imod vinden, for *topmærket*, mens det modsatte kaldes *bundmærket*.

Vinklen mellem sejlretningen og vindretningen kaldes *højden*, og jo mindre denne

1 Ifølge Retskrivningsordbogen og andre ordbøger skal *styrbord* og *bagbord* være *styrbords* og *bagbords* når de anvendes adjektivisk. Sådan har sprogbrugen faktisk været, fx i Jens Kusk Jensens klassiske Haandbog i praktisk Sømandsskab (4. udg. 1924), der har leveret meget af det maritime stof til ODS, men det er den ikke længere: På Søfartsstyrelsens hjemmeside slutter kun 12 % af de adjektiviske anvendelser af de to ord sammen med *side*, *halse* og *bov* på -s. *Styrbord* og *bagbord* er substantiver, adjektiver og adverbier – eller har i hvert fald alle tre anvendelser. >

vinkel er, jo *større højde* går skibet. Et skib der går med maksimal højde (minimal vinkel), sejler *bidevind* – det har ikke noget at gøre med at bide, men kommer af nedertysk eller nederlandsk *bij de wind*, dvs. 'ved vinden', og derfor udtales det med hårdt d, ikke blødt, undtagen af bolværksmatroser og vittige hunde. Stor højde er en fordel når man ikke kan *holde op*, altså når man ikke kan styre direkte mod sit bestemmelsessted fordi vinden er for meget imod, for så må man krydse, dvs. sejle bidevind i zigzag på begge sider af den direkte linje til bestemmelsesstedet, og hvis man ikke går stor højde, kan der blive meget langt på den måde. Hvis man har vinden tværs, altså vinkelret på sejlretningen, sejler man *halvvind*, og med vinden ret agter ind sejler man *læns*.

Rorgængereren kan ændre vinklen mellem sejlretning og vindretning ved at ændre kurs. Hvis rorgængereren ændrer kurs (eller hvis skibet gør det af sig selv, måske fordi det er lugverrigt) sådan at vinklen bliver mindre, siger man at han (eller skibet) *spidser* (eller *skærer*) *op*; hvis vinklen bliver større, siger man at han (eller det) *falder af*. *At gå (op) i vinden* (eller *i vindøjet*) vil sige at skibet drejer sådan at stævnen peger direkte imod vinden. Under kapsejlad kan man *luffe* en modstander, dvs. tvinge ham til at *spidse op til vindøjet* ved selv at spidse op imod ham. Han er nemlig *luv båd*, og derfor har han vigepligt i forhold til en båd der ligger *til læ* for ham på samme halse. Det kan give én den fordel at hans båd går i stå, mens man selv kan falde af og sejle videre.

Man kan *skifte halse*, altså få vinden til at komme ind fra den modsatte side, ved at *stagvende* (eller *gå over stag* eller bare

Ole Ravnholt (f. 1948)
er seniorforsker i Dansk
Sprognavn.

vende), dvs spidse op til vindøjet og falde af igen til den modsatte side (eller med andre ord: dreje skibets stævn op imod vinden og fortsætte drejningen indtil vinklen mellem sejlretning og vindretning er passende, men med vinden ind fra den modsatte side). Den afgørende kommando ved en stagvending er *læ!* fordi man lægger rorpinden *ned*, dvs. *til læ*, for at få båden til at dreje til luv. Man kan også *bomme*, dvs. falde af indtil vinden kommer direkte agterfra, og så spidse op igen indtil kursen er passende. Her er den afgørende kommando *luv!*

For begyndere er det noget forvirrende at ordet *vende* ikke bare betyder 'skifte til den modsatte retning' som på landjorden, men kun bruges når man gør det ved at *gå igennem vinden*, ikke når man *bommer*. Og det kan føre til problemer, for der er stor forskel på bådens reaktion på de to manøvrer.

Vinklen mellem vindretningen og sejlretningen kan også ændre sig ved at vinden drejer. Hvis vinddrejningen mindsker denne vinkel, siger man at vinden *skraller* eller at man *får en skraller*, og det er ingen fordel, for så må man falde af fra den kurs man egentlig ønsker at sejle; *en skral vind* er en vind der forhindrer én i at sejle i den retning man ønsker – ordet er det samme som i udtrykket *det står skralt* til. (Somme tider bruges

det dog også om vind der for svag til at man kan sejle, men på denne måde er udtrykket ikke deiktisk). Omvendt kan vinden *rumme*, eller man kan *få en rummer*, og det er som regel en fordel, for så kan man for *en rum vind* sejle på den kurs man egentlig ønsker at sejle, uden at være nødt til at krydse.

Det deiktiske system der bygger på skibets orientering i forhold til vindens retning, omfatter med andre ord både substantiver, nemlig *halse* og *bov*, og verber, nemlig *falde (af)*, *spidse (op)*; *skralle*, *rumme*. Og så er der de grundlæggende retningsangivelser *luv* og *læ*. De har, ligesom de andre deiktiske retningsangivelser (*højre*, *venstre*; *styrbord*, *bagbord*), både substantiviske, adjektiviske og adverbelle anvendelser, men de bøjes, ligesom de andre, normalt ikke når de anvendes som retningsangivelser, og det gør det vanskeligt at tildele dem en ordklasse. Ifølge Retskrivningsordbogen er de både substantiver og ubøjelige adjektiver. ■

Generelle abonnementsvilkår

Levering

Nyt fra Sprognævnet udkommer 4 gange om året, i marts, juni, september og december. Hvis du midt i måneden endnu ikke har modtaget bladet, bedes du henvende dig til Dansk Sprognævn for at få tilsendt et erstatningseksemplar.

Betaling

Abonnementet betales forud, og opkrævning sker i januar, enten ved at Dansk Sprognævn sender dig et indbetalingskort (til betaling på posthuset, i banken eller via netbank) eller via BetalingsService (BS).

Som ny abonnent modtager du de numre der er udkommet i indværende år, samt et indbetalingskort for et fuldt årsabonnement.

Pris

Prisen er 100 kr. om året. Du betaler for et år ad gangen, så selvom du opsiges dit abonnement midt på året, vil du stadig modtage og betale for resten af årets udgivelser.

Varighed og opsigelse

Abonnementet løber indtil du opsiges det skriftligt, enten per brev eller mail. Seneste frist for opsigelse er 10. december. Det er ikke gyldig opsigelse blot at undlade at betale. Ved opsigelse af abonnementet skal du huske selv at opsiges en evt. betalingsaftale med BS.

Flytning

Flytning skal du meddele per telefon, mail eller brev. Ved henvendelser om abonnementet skal du have dit abonnementsnummer klar.

Dansk Sprognævn

H.C. Andersens Boulevard 2 · DK-1553 København V

POST

B

PP DANMARK

id.nr: 47372

Nyt fra Sprognævnet

2011/4 · december

Unge og gamle holdninger til bandeord 1

Deiksis som vinden blæser 11

Næste nummer udkommer i marts 2012

Ansvarshavende redaktør: Sabine Kirchmeier-Andersen

Redaktionssekretær: Jørgen Nørby Jensen

ISSN 0550-7332

Layout: Falcon Grafisk Design · Dtp: Malchow A/S

Nyt fra Sprognævnet udgives af Dansk Sprognævn. Det udkommer 4 gange om året og koster 100 kr. (inkl. moms og forsendelse) for en årgang. Man kan kun tegne abonnement hos Sprognævnet.

Usignerede artikler og artikler med initialer giver udtryk for Sprognævnets mening. Artikler med navn giver ikke nødvendigvis i enhver henseende udtryk for Sprognævnets mening.

Eftertryk er tilladt når kilden angives.

Abonnement mv.:

Telefon: 33 74 74 09 eller
moerch@dsn.dk

Spørgetelefon: 33 74 74 74
(Mandag-torsdag 10-12 og 13-15)

www.dsn.dk
www.sproget.dk